

7/4/68

Thrupp Geyser

820
7-48

1935

ԶԱՐԼՁ ԴԻԿԿԵՆՍ

- 6 NOV 2011

ԲԱՍՏԻԼԻ ԿԱԼԱՆԱԿՈՐԸ

82v.
Դ-48

071747-51

32 5

7-48

ՉԱՐԼԶ ԴԻԿԿԵՆՍ

ՀԱՅԵՐԱՆԵՐ
1949 Դ.

ԲԱՍՏԻԼԻ ԿԱԼԱՆԱՎՈՐԸ

ՀԱՏՎԱԾ «ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ ՅԵՐԿՈՒ
ՔԱՂԱՔԻ ՄԱՍԻՆ» ԳՐԲԻՑ

Թարգմանեց ՋԱՎԱԽԵՆԻ

Նկարները Ա. ՇՁԵՐԲՈՎՈՎԻ

Է. Գ. Ս. Շարյան
Դ. Բ. Ա. Պ. Կոթարյան
Է. Բ. Յաճ-առ Դ. Բ.
Է. Բ. Մ.

071747-51

ԳԵՏԱԿԱՆ ՀՐԾՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ — 1985

03 MAR 2013

576

Գառ. խմբագիր՝ Ա. Հայրյան
 Լեզ. խմբագիր՝ Հ. Պետրոսյան
 Տեխ. խմբագիր՝ Հ. Տեր-Պալքյան
 Սրբագրիչ՝ Մ. Գեվորգյան

Գլավիտ 258
 Հրատ. № 8458
 Տիրաժ 4000

28486-60

Հանձնված է արտ. 22/X 1935 թ. Ստորագրված է տպելու 1/XI 1935 թ.
 ՍՖ. Ա5 — 148 × 210. Պատվեր 5047
 Типография им. Стачки 1902 г. АЧКПТ Ростов на-Дону.

Յես, Ալեքսանդր Մանետա, մի դժբախտ բժիշկ. ծննդյամբ
 Քովե քաղաքից, հետագայում փոխադրված Փարիզ, գրում
 եմ այս տխուր տողերը մռայլ խցումս, Բաստիլի պա-
 տերի մեջ՝ 1767 թվի դեկտեմբերին։ Գրում եմ գաղտնի
 ու ընդհատումներով, ամենածանր պայմաններում։ Գրվածքս
 թաքցնում եմ յես վառարանի պատի մեջ, ուր աստիճանա-
 բար ու մեծ ջանքով թաքստատեղ եմ պատրաստել նրա
 համար։ Ո՛վ գիտե, թերևս մեկի կարեկից ձեռքը գտնի այս
 գրվածքն այնտեղ, յերբ յես իմ վշտերի հետ փոշիացած
 կլինեմ արդեն։

Դժվարությամբ եմ խզմզում այս բառերը ժանգոտ մեխի
 ծայրով, թաթախելով այն ածխի փոշու և վառարանի մրի
 մեջ՝ իմ արյունով շաղախված։ Գրում եմ բանտարկությանս
 տասներորդ տարվա վերջին ամսին։

Հույսս չքացել է իսպառ։ Յես արդեն նկատում եմ
 սոսկալի նշաններ իմ մեջ ու գիտեմ, վոր բանականու-
 թյունս յերկար չի մնա անվտանգ։ Բայց հանդիսավոր կեր-
 պով հայտարարում եմ, վոր այն ըոպեյիս յես միանգամայն
 տիրապետում եմ իմ մտքերին, հիշողությունս տեղն է ու
 թարմ և գրում եմ զուտ ճշմարտությունը։

Մի ամպամած, բայց լուսնկա գիշեր, 1757 թվի դեկ-
 տեմբերի յերկրորդ կեսին (կարծեմ 22-ին) յես դուրս յեկա
 թարմ ող ծծելու։ Իմ բնակարանը Բժշկական դպրոցի
 փողոցումն էր։ Դանդաղ ու մտախոհ գնում էյի յես Սե-
 նայի ամայի զետափնյա փողոցով, յերբ հանկարծ լսեցի
 յետևիցս սլացող մի կառքի դղրդոց։ Կառքի տակ ընկնե-
 լուց վախենալով՝ մի կողմ քաշվեցի։ Բայց հենց այդ միջո-

ցին կառքի պատուհանից յերևաց մի զլուխ ու մի բարձր ձայն հրամայեց կառապանին կանգնել:

Կառքը դանդաղեցրեց իր ընթացքը՝ հենց վոր կառապանը կարողացավ պահել ձիերին, ու նույն ձայնը կանչեց ինձ՝ անունս տալով: Յես անմիջապես պատասխանեցի: Մինչ այդ՝ կառքն արդեն կարողացել էր այնքան առաջ սլանալ, վոր մինչև յես կհասնեյի, նրա մեջ նստած յերկու տղամարդիկ, կառքի դռնակը բանալով, դուրս յեկան ճանապարհի վրա: Յես նկատեցի, վոր յերկուսն ել փաթաթվել էյին պատմութեանների մեջ ու կարծես թաքցնում էյին դեմքերը: Մինչև նրանք կողք-կողքի կանգնած էյին կառքի դռնակի մոտ, յես նկատեցի նույնպես, վոր յերկուսն ել կարծես իմ տարիքիս են, կամ մի փոքր ավելի յերիտասարդ ու չափազանց իրար նման իրենց հասակով, կազմվածքով, ձայնով, և վորքան կարողացա յես դատել, նաև իրենց դեմքով:

— Դձուք եք բժիշկ Մանետը, — հարցրեց նրանից մեկը:

— Այո:

— Բժիշկ Մանետը, ծննդյամբ Բովեյից, — ասաց մյուսը, — յերիտասարդ բժիշկ, սկզբում հմուտ վիրաբուժ, իսկ վերջին յերկու տարում հռչակ հանած Փարիզում:

— Այո, — պատասխանեցի յես, — յես այն բժիշկ Մանետն եմ, վորի մասին դուք խոսում եք այդպես զովասանքով:

— Մենք յեղանք ձեր բնակարանում, — ասաց առաջինը, — բայց դժբախտաբար ձեզ այնտեղ չգտանք: Իմանալով, վոր դուք գնացել եք զբոսնելու, հավանորեն այս կողմերը, մենք յեկանք, հույս ունենալով, վոր ձեզ կհասնենք: Չեյի՞ք բարեհաճի կառք նստել:

Յերկուսն ել աչքի էյին ընկնում իրենց հրամայական ձևերով և, ասելով այդ, կանգնեցին այնպես, վոր յես քնացի կառքի դռնակի ու նրանց միջև նրանք զինված էյին, յես — վնչ:

— Ներեցե՞ք — առարկեցի յես, — բայց յես սովորաբար

հարցնում եմ, թե ով ե պատիվ անում ինձ, դիմելով իմ ոգնության և ինչ կարիքի համար են հրավիրում:

Այս հարցին պատասխանեց յերկրորդ խոսողը:

— Բժիշկ, ձեզ հրավիրում են դիրքի տեր մարդիկ: Ինչ վերաբերում ե դիպվածին, ձեր հմտությունն ասում ե մեզ, վոր ինքնեղ ալելի լավ կպարզեք ձեզ այդ դիպվածը, քան մենք կարող եյինք նկարագրել այն: Բավական ե: Չեյիք հաճի կառք մտնել:

Ինձ մնում եր միայն հպատակվել, ու յես լուռ մտա կառք: Նրանք յերկուսն ել հետևեցին ինձ, միայն վերջինը նախ կառքի վոտնատեղը ներս գցեց, ապա ինքը թռավ: Կառքը հետ դարձավ ու սրընթաց թռավ հակառակ ուղղությամբ:

Յես մեր խոսակցությունը բերի այստեղ ամենայն ճշտությամբ: Յերբեք չեմ կասկածում, վոր մեր խոսակցությունը տեղի ունեցավ հենց այդպես, բառ առ բառ: Յես նկարագրում եմ բոլորն այնպես, ինչպես յեղել ե, լարելով միտքս, վորպեսզի չշեղվեմ նպատակից:

Կառքն իր յետևը թողեց փողոցները, անցավ ուղեփակը և սլանում եր դաշտային ճանապարհով:

Ուղեփակից տաս կիլոմետրի վրա, — հեռավորությունը յես հետո հաշվեցի, յերբ նորից անցնում եյի այդ ճանապարհով, — կառքը ծովեց գլխավոր ճանապարհից ու կանգնեց մեկուսացած մի տան առաջ:

Մենք յերեքս ել դուրս յեկանք կառքից ու խոնավ, փափուկ կածանով, այգու միջով, ուր մոռացության մատնված շատրվանը թափվում եր ափերից, ուղղվեցինք դեպի այդ տունը:

Չրնգաց զանգակը, բայց իսկույն չբացին ներսից, ու մեկն իմ առաջնորդներից, ծանր ճամբորդակոն ձեռնոցով, թափով խփեց դուռը բացող ծառայի յերեսին:

Այդ վարմունքի մեջ վոչինչ չկար արտասովոր ինձ համար, վորովհետև յես հաճախ եյի տեսել, թե ինչպես աղաներն ստորին դասի մարդկանց ծեծում են ավելի անամթաբար ու անխիղճ՝ քան շներին: Բայց բանն այն ե,

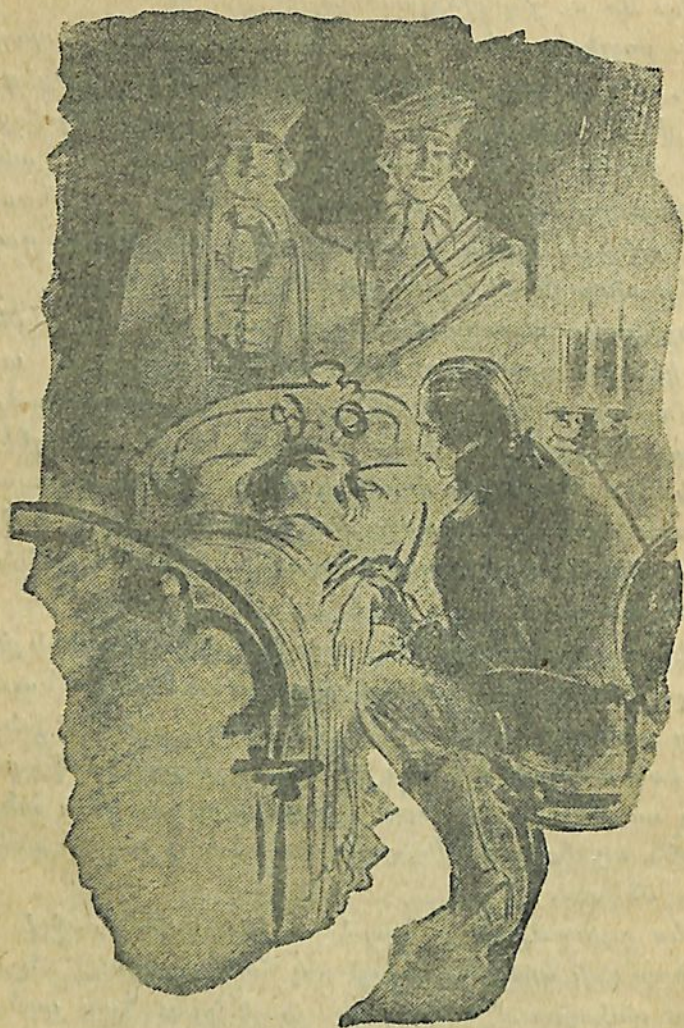
վոր մյուսն ել բարկանալով՝ ծառայի դեմքին խփեց ձեռքով: Այստեղ արդեն յերկուսի նմանությունն ապշեցուցիչ եր և յես իսկույն հասկացա, վոր նրանք հարազատ յեղբայրներ են ու յերկվորյակներ:

Այն ըոպեյից, յերբ մենք կանգնեցինք դրսի պարսպի դռանը, վոր փակ եր (յեղբայրներից մեկը բացեց ու նորից փակեց, յերբ մենք ներս մտանք), յես ինչ-վոր ճիչ լսեցի վերին հարկի մի սենյակից: Ինձ իսկույն տարան այդ սենյակը, ու քանի բարձրանում եյինք սանդուխդներով, այնքան պարզ եր լսվում ճիչը: Հիվանդը գալարվում եր անկողնում խիստ զառանցանքի միջ:

Պացիենտս արտասովոր գեղեցկությամբ մի յերիտասարդ կին եր, քսան տարեկանից թերևս մի փոքր ավելի: Նրա մազերը գդգդված եյին՝ տեղ-տեղ պոկոտված, իսկ ձեռքերը կապված կողքերին՝ գոտիներով ու թաշկինակներով: Յես նկատեցի, վոր այդ կապանքները տղամարդու գործածության առարկաներ են: Իրանցից մեկի՝ փնջավոր չքեղ շարֆի վրա յես տեսա կարած ազնվական տոհմանիշն ու «Ե» տառը:

Յես նկատեցի այդ հենց առաջին ըոպեյին, յերբ քննում եյի պացիենտիս, վորովհետև թավալվելով անկողնում՝ նա սողաց անկողնի ափին ու շարֆն առավ բերանը՝ խեղդվելու ուսկ անելով: Իմ առաջին գործը յեղավ շարֆը բերնից հանել ու թեթևացնել նրա շնչառությունը: Ահա հենց այդ միջոցին աչքիս ընկավ ասեղնագործ տառը շարֆի անկյուններից մեկում:

Յես զգուշությամբ դարձրի հիվանդին մեջքի վրա, ձեռքերը դրի կրծքին, վորպեսզի հանգստացնեմ նրան ու պահեմ անկողնում, և նայում եյի դեմքին: Նրա լայնացած աչքերը մոլեգնորեն դեգերում եյին այս ու այն կողմ, և հաճախ զիլ ու ականջ ծակող ձայնով ճշում եր նա, միշտ կրկնելով նույն բառերը՝ « Իմ ամուսինը, իմ հայրը, յեղբայրս », հետո բարձր համրում եր մինչև տասներկուսն ու շշուկով արտասանում « սոսսոս »: Մի վայրկյան, վոչ

ավելի, նա սսկվում եր, ձայնը կտրում, կարծես ունանջ եր
դնում և ապա նորից զիլ ճշում, քրթմնջում՝ «Իմ ամուսինը, իմ հայրը, յեղբայրս», համրում մինչև տասներկուս
ու նորից շշնջում՝ «սոսսս»: Բառերն ու հեծկլտանքը
կրկնվում եյին առանց մաղաչափ փոփոխության ու ճի-
շերը չեյին դադարում, բացի մի վայրկյան ընդմիջումից:

— Վաղո՛ւց ե, վոր այսպես շարունակվում ե, — հար-
ցրի յես:

Յեղբայրներին միմիանցից շոկելու համար յես կանվա-
նեմ նրանց մեծ ու փոքր: Մեծը, վոր ավելի իշխանական
եր, պատասխանեց ինձ.

— Յերեկ յերեկոյանից, գրեթե մի ուր ե:

— Իսկապես ունի՞ նա ամուսին, հայր, յեղբայր:

— Յեղբայր ունի:

— Նրա յեղբոր հետ չի՞ արդյոք, վոր յես խոսում եմ.
Նա պատասխանեց գերագույն արհամարհանքով.

— Վո՛չ:

— Մոտ ժամանակներս արդյոք տեղի չի՞ ունեցել վո-
րեւե դեպք, վոր նրա մտքում կապակցվեր տասներկու
թվանշանի հետ:

Անհամբեր միջամտեց կրտսեր յեղբայրը.

— Ժամի տասներկուսը:

— Տեսնո՞ւմ եք, պարոններ, — ասացի յես՝ շարունա-
կելով հիվանդի ձեռքերը պահել կրծքին, — վորքան յես
անողուտ եմ իմ այն դրությամբ, վորով դուք բերիք ինձ
այստեղ: Յեթե յես առաջուց գիտենայի, թե ինչ եմ տես-
նելու այստեղ, հետս դեղեր կվերցնեյի: Իսկ այժմ մենք
ահագին ժամանակ ենք կորցնում: Այսպիսի մեկուսացած
վայրում վո՛չ մի դեղ չես ճարի:

Մեծ յեղբայրը նայեց փոքրին, վորը հպարտությամբ
վրա բերեց. «Այստեղ կա մի արկղ դեղերով», հանեց պա-
հարանից ու դրեց սեղանին:

Յես բաց արի մի քանի սրվակ, հոտոտեցի, խցանները
դրի շրթունքիս: Այդ բոլորը քնաբեր դեղորայք եյին, ինքն

ըստ ինքյան թունավոր: Բայց ուրիշ միջոց չկար ձեռքի տակ:

— Դուք կասկածում եք դրանց վերաբերմամբ, — հարցրեց կրտսերը:

— Դուք տեսնում եք, պարոն, վոր յես մտադիր եմ ոգտվելու դրանցից, — պատասխանեցի յես և այլևս վոչինչ չասացի:

Մեծ դժվարությամբ ու յերկար ջանքերից հետո յես վերջապես հարկադրեցի հիվանդին կուլ տալ դեղը՝ ինչ չափով պետք եր: Վորովհետև վորոշ ժամանակից հետո յես մտադիր եյի կրկնել դեղը, բացի այդ՝ պետք եր դիտել դեղի ներգործութիւնը, յես նստեցի անկողնի մոտ: Սենյակում ծառայում եր յերկշոտ, ընկձված տեսքով մի կին, այն ծառայի կինը, վոր բացեց մեզ դուռը: Նա անակատելի կերպով քաշվեց մի անկյուն: Տունը խոնավ եր, հին, խըղճուկ կահավորված, — յերևում եր, վոր նոր ելին բռնել ու ժամանակավոր: Պատուհաններից կախված եյին ծանր, հին վարագույրներ, — ըստ յերևութին նոր ելին խփել մեխերով, վոր ճիչերը չլսվեն: Իսկ այդ ճիչերը շարունակվում եյին միշտ նույն հետևողականությամբ ու նույն կանչերով՝ «Իմ ամուսինը, իմ հայրը, յեղբայրս», ու դարձյալ համրանք մեկից մինչև տասներկուսն ու «սոսսսս»:

Անմիտ գառանցանքն այնքան կատաղի յեր, վոր յես չքանդեցի հիվանդի ձեռքերին փաթաթած կապերը: Յես միայն հետևում եյի, վոր նրանք ցավ չպատճառեն նրան:

Ինձ համար միակ միջոցարանն այն եր, վոր հիվանդի կրծքին դրած ձեռքս մեղմացնող ներգործութիւնն եր անում. բոպե առ բոպե հիվանդի դեմքը հանգստանում եր: Բայց ճիչերը շարունակվում եյին ճոճանակի ճշտությամբ:

Քանի վոր ձեռքս շատ թե քիչ հանգստացնում եր հիվանդին (ինձ թվում եր), յես լուռ նստած եյի անկողնի մոտ, իսկ յերկու յեղբայրները նայում եյին ինձ:

Հանկարծ մեծն ասաց.

— Մի ուրիշ պացիենտ ել կա:

Յես ցնցվեցի ու հարցրի.

— Գուցե շտապ ոգնութիւնն ե հարկավոր:

— Ավելի լավ ե՝ ինքներդ նայեցեք, — պատասխանեց նա անտարբեր կերպով ու վերցրեց սոմը:

* * *

Մենք անցանք հետին սանդուխքով: Մյուս պացիենտը պառկած եր գոմի կտրին շինված ձեղնահարկի նման մի սենյակում: Այդ սենյակի մի կողմը ցածիկ, ծեփված առաստաղով եր, իսկ մյուս կողմը՝ բոլորովին բաց: Յերեւում եյին կտուրի կղմինդներն ու լայնքի գերանները: Հատակին թափված եր խոտի ու հարդի պաշար, ծառաճղների խրճեր վառելիքի համար ու մի կույտ խնձորավազի մեջ: Յես պիտի անցնեյի այդ բոլորի մոտով: Իմ հիշողութիւնս պարզ ե ու անսխալ: Դիտմամբ փորձում եմ այն, վերհիշելով այս բոլոր մանր-մունք բաները, ու նորից տեսնում եմ այդ ամենն իմ խցում: Բաստիլի պատերի մեջ բանտարկությանս տասերորդ տարվա վերջին, ճիշտ այնպես, ինչպես տեսա այն գիշերը:

Հատակին, մի խուրձ խոտի վրա, բարձր գլխի տակ կոխած՝ պառկած եր մի գեղեցիկ գեղջուկ պատանի, տասնյոթ տարեկանից վոչ մեծ: Նա պառկած եր մեջքի վրա, ատամները բաց, աջ ձեռքի սեղմված բռունցքը բռնած կրծքին ու վառվռուն աչքերը հառած վեր... Յես չկարողացա նայել, թե փրտեղ ե նրա վերքը, յերբ մի ծնկիս չոքած՝ կռացա նրա վրա. բայց հասկացա, վոր նա մեռնում ե սուր գենքով ստացած վերքից:

— Յես բժիշկ եմ, իմ խեղճ բարեկամ, թող նայեմ վերքդ:

— Նայելու կարիք չկա, — պատասխանեց նա — թող:

Վերքը նրա ձեռքի տակն եր, ու յես համոզում եյի, վոր ձեռքը վերցնի կրծքից: Նա խոցված եր սրով, հավանորեն քսան — քսան չորս ժամ առաջ: Սակայն վոչ մի բժշկական հմտութիւնն չեր կարող փրկել նրան, յեթե

նույնիսկ ոգնութիւնն անմիջապէս հասցնելին: Նա արագ մոտենում եր մահվան: Յես դարձա դեպի մեծ յեղբայրն ու տեսա, վոր նա այդ սքանչելի պատահու վրա, վորի կյանքը մարում եր, նայում ե այնպէս, կարծես այդ մի վիրավոր թռչուն՝ նապաստակ կամ ճագար լինեի և վնչ իրեն յեղբայրակից — մարդ:

— Ի՞նչպէս ե պատահել այս, պարոն:

— Կատաղած լակոտը... Ճորտ ե: Հարկադրել ե յեղբորս պաշտպանվել ու ընկել ե նրա սրից... ասես ազնվական լինի:

Այդ պատասխանի մեջ չկար ստվերն անգամ խղճահարութեան, տխրութեան կամ մարդկային կարեկցութեան: Խռոզը կարծես հասկացնել եր տալիս, թե՛ անվայել ե համարում, վոր այդ խորթ ցեղի եյակը մեռնում ե այդ տեղ ու չի սատկում վորեւե սովորական շան մութ բնում, իր ճիճվատ ցեղի շրջանում:

Նա միանգամայն անընդունակ եր խղճալու այդ մանկանք կամ ցավելու նրա վիճակի համար:

Մինչդեռ նա խոսում եր, պատանու աչքերը դանդաղորեն դարձան նրա վրա, հետո նույն դանդաղութեամբ նա դարձրեց ինձ վրա:

— Բժիշկ, դրանք սոսկալի գոռոզներ են, այդ ազնվականները, բայց մենք՝ հասարակ շներս նույնպէս յերբեմն հպարտ ենք լինում: Դրանք մեզ կողոպտում են, վիրավորում, ծեծում, սպանում, բայց այնուամենայնիվ մեզ մոտ մնում ե մի փոքր հպարտութիւն: Նա... Դուք նրան տեսա՞ք, բժիշկ:

Հիվանդ կնոջ ճիչերն այստեղից անգամ լսվում եյին, թեև հեռավորութիւնը մեղմացնում եր նրա ձայնը: Պատանին լսում եր այդ ճիչերն այնպէս, կարծես կինը պառկած եր հենց այդտեղ:

Յես պասսախանեցի:

— Այո, յես տեսա նրան:

— Նա իմ քույրն ե, բժիշկ: Շատ տարիներ այդ ազնվա-

կաններն ոգովեցին իրենց նողկալի իրավունքով: Նրանք դժբախտացրին, փչացրին մեր ամաչկոտ քույրերին, նրանք պատվազուրկ արին նրանց:

Այնուամենայնիվ մենք ունեյինք լավ աղջիկներ: Յես գիտեմ այդ, իմ հայրն ել ասել ե ինձ այդ: Նա լավ աղջիկ ե: Նա նշանված եր մի լավ տղի հետ, վոր նույնպէս դրանց ճորտերից եր: Մենք բոլոր գյուղացիներս մի կալվածատիրոջ ենք պատկանում... այ, դրան, վոր կանգնած ե այստեղ: Իսկ այն մյուսը՝ դրա յեղբայրն ե... վատթարագույնը դրանց չար տոհմից:

Պատանին խոսում եր մեծ ճիգ թափելով, հավաքելով վերջին ուժերը, բայց նրա հոգու արիութիւնը յերևան եր գալիս սոսկալի թափով:

— Այդ մարդը, վոր կանգնած ե այստեղ, կողոպտել ե մեզ: Այդ բարձր անձնավորութիւնները միշտ կողոպտում են մեզ, հասարակ շներին: Նա անխիղճ կերպով ծանրաբեռնել ե մեզ հողային տուրքերով, ստիպում եր ձրի աշխատել իր համար, հրամայում եր մեր հացն իր ջրաղացում աղալ, հրամայում եր իր տնային թռչունները մեր հյուծված արտերում արածացնել, իսկ մեզ, մահվան յերկյուղի տակ, արգելում ե պահել անգամ մի թռչուն: Նա կողոպտել ե, թալանել ու վախեցրել մեզ այնպէս, վոր յերբ հաջողվում եր մեզ ձեռք բերել մի կտոր միս, մենք ուտում եյինք այն մեծ յերկյուղով, դուռ-պատուհան փակ, վորպէսզի դրա մարդիկ չտեսնեն ու ձեռքներիցս չխլեն այդ կտորը: Յեւ նա այնպէս վախեցրել ե մեզ, այնպէս թալանել, ու մենք այնպէս աղքատացել ենք, վոր մեր հայրը հաճախ ասում եր. «Սոսկալի բան ե այժմ յերեսաներ ունենալը: Ավելի լավ ե՝ մեր կանայք թող չբեր լինեն, ու մեր դժբախտ տոհմը թող անհետ վերջանա»:

Յես յերբեք չեյի տեսել, վոր վիրավորանքի զգացմունքն այդպիսի հրաբորբոք ուժով դուրս պոռթկա: Յես առաջ ել յենթադրում եյի, վոր այդ զգացմունքը թաքնված ե ժողովրդի մեջ, բայց առաջ վոչ մի տեղ նա չեի արտահայտվել

այդպիսի հանկարծակի պոռթկումով, ինչպես այս մեռնող պատանու մեջ:

— Այնուամենայնիվ, բժիշկ, քույրս ամուսնացավ: Ամուսինը հիվանդացավ, խեղճը, հենց այդ ժամանակ, ու քույրս պահպանում եր նրան, խնամում մեր տնակում, մեր շան բնում, ինչպես կասեր անշուշտ այդ մարդը: Յեվ ընդամենը մի քանի շաբաթ եր անցել հարսանիքից, յերբ այդ մարդու յեղբայրը մի անգամ տեսավ քրոջս ու քույրս այնքան դուր յեկավ նրան, վոր նա սկսեց խնդրել յեղբորը, քրոջս իրեն տալու... վորովհետև արժեք միթե ուշադրութուն դարձնել ամուսնու վրա... Այդ աղնվականը համաձայն եր, բայց իմ քույրը, վոր մի լավ, համեստ կին է, ասում եր դրա յեղբորն այնքան խիստ, վորքան և յես: Յեվ ինչ արին այդ յերկուսը, վորպեսդի սարսափեցնեն նրա ամուսնուն, վոր նա ինքը համոզի քրոջս...

Պատանու աչքերը, վոր շարունակ սևեռած էին ինձ վրա, դանդաղորեն դարձան այդ ժամանակ դեպի հանդիսատեսը, ու յերկուսի դեմքիցն էլ յես տեսա, վոր ասածն ամբողջապես ճշմարիտ է: Մինչև իսկ այժմ Բաստիլում յես տեսնում եմ այդ յերկու իրար դիտող հպարտութունները, աղնվականի աչքերում փայլում եր արհամարհական անտարբերութուն, գլուղացու աչքերում բոցավառվում եր վտանահարված զգացմունքների փոթորիկն ու վրեժխնդրության անզուսպ ծարավը:

— Դուք գիտեք, բժիշկ, վոր այս աղնվականներն իրավունք ունեն մեզ, հասարակ շներին, լծելու սայլին ու իրանք մեջը նստելու: Յեվ նրանք լծում էին նրան սայլին ու իրանք մեջը նստած՝ քշում: Դուք գիտեք, վոր դրանք իրավունք ունեն մեզ քշելու դաշտ, վոր ամբողջ գիշերը լռեցնենք գորտերին ու պաշտպանենք նրանց թանկագին քունը խանգարելուց: Յեվ դրանք գիշերով քշում էին նրան սպանիչ խոնավության մեջ, իսկ ցերեկը նորից լծում սայլին: Բայց նա անձնատուր չեղավ: Վոչ: Մի անգամ կեսօրին նրան արձակեցին լծից ու բաց թողին, վոր

ուտի... յեթե ուտելու բան գտնի իհարկե... իսկ նա հեծկլտաց տասներկու անգամ, ամեն հարվածին մի անգամ, մինչև խփում եր ժամացույցը, ու մեռավ քրոջս կրծքի վրա:

Գերմարդկային ճիգերով պահպանվում եր կյանքն այդ պատանու մեջ, այնքան բուռն եր նրա մեջ կրած վիրավորանքներն արտահայտելու ցանկությունը: Նա ուժով վանում եր խտացող մանվան խավարը ու նույն որհասական ուժով սեղմում եր աջ բռունցքը, ծաղկելով վերքը:

— Այն ժամանակ, ահա այս յեղբոր թույլտվությամբ, մինչև իսկ նրա ոգնությամբ, այն մյուսը տարավ քրոջս իր մոտ: Այո, չնայելով, վոր քույրս հակառակ եր, դիմադրում եր, — դուք գիտեք այդ, բժիշկ, կամ շուտով կիմանաք, — այն յեղբայրը տարավ քրոջս իր մոտ սոսկ ժամանցի, զվարճության համար, կարճ ժամանակով: Յես տեսա՝ ինչպես էին տանում նրան ճանապարհով, յերբ անց կացրին իմ մոտից: Յերբ յես դուն դարձա, հորս սիրտը պայթեց: Նա բնավ մի խոսք անգամ չեր արտասանել, և այդ չարտասանված խոսքերը լցրել էին նրա սիրտը լեփ-լեցուն: Այն ժամանակ յես վերցրի փոքր քրոջս (յես ունեմ մեկն էլ) ու թագցրի այնպես, վոր դա այլևս չի կարող ձեռք բերել նրան... կամ համենայն դեպս չի լինի դրա գերին... Հետո յես հետապնդեցի դրա յեղբորը մինչև այս տունն ու յերեկ յերեկոյան մտա այստեղ... այո, հասարակ շունը, բայց սուրը ձեռքին... Ո՛ւր ե այս ձեղնահարկի պատուհանը...

Նրա աչքերը մթնում էին հետզհետե ու շրջաճառացի նեղանում: Յես շուրջս նայեցի ու նկատեցի, վոր խոտն ու հարդը ցիր ու ցան եր յեղած հատակին ու կոխկրված, կարծես կռիվ եր տեղի ունեցել այդտեղ:

— Քույրս լսել եր իմ ձայնը, և նա յեկավ: Յես ասացի նրան, վոր մոտ չգա, մինչև կսպանեմ նրա սուսանդոդին: Ներս մտավ նա, քրոջս դահլճը, սկզբում մի քանի մանեթ շարտեց ինձ ու հետո խփեց մտրակով: Բայց յես, թեև

հասարակ շուն, հարձակվեցի նրա վրա ու հարկադրեցի մերկացնել սուրը:

Քանի կտոր ել արել ե նա իր սուրն այժմ, այնուամենայնիվ ներկված ե այն իմ հասարակ, ուսմական արյունով: Նա հարկադրված եր մերկացնել այն ու պաշտպանվել... Ու կովեց նա ինձ հետ իր բոլոր հմուտ թյամբ՝ փրկելով իր կյանքը...

Մի քանի րոպե դրանից առաջ իմ աչքիս ընկան սրի կըտորտանքը, վորոնք թափված եյին խոտերի մեջ: Սյդ սուրը ազնվականի սուր եր: Մյուս անկյունում ընկած եր մի հին սուր, վոր նման եր զինվորի սրի:

— Այժմ բարձրացրեք ինձ, բժիշկ, մի փոքր բարձրացրեք... Ո՞ւր ե նա:

— Նա այստեղ չե, — պառասխանեցի յես, բռնելով պատանոն ու կարծելով, թե հարցնում ե մյուս յեղբոր մասին:

— Նա: Գոռոզ՝ ինչպես բոլոր ազնվականները, նա վախենում ե նայել ինձ վրա: Ո՞ւր ե այն մարդը, վոր այստեղ եր: Դարձրեք յերեսս նրա կողմը:

Յես պատանու գլուխը բարձրացրի ու զրի ծնկիս Բայց, մի րոպե ընդգրկված արտասավոր ուժով, նա կանգնեց իր վողջ հասակով: Սյն ժամանակ յես ել վեր կացա՝ աշխատելով պահել նրան:

— Մարկիզ, — ասաց պատանին, աչքերը լայն հառելով նրա վրա ու բարձրացնելով աջ ձեռքը, — այն որերին, յերբ կգա հատուցումը ձեր բոլոր արարքների, պատասխանի յես կանչում ձեզ ու ձեր վողջ կատաղի սերունդը, մինչև վերջին շառավիղը: Նշում եմ ձեզ արյունի խաչով, ինչան այն բանի, վոր այդ կլինի: Այն որերին, յերբ այս բոլոր գործերի համար կգա հատուցումը, յես կանչում եմ ձեր յեղբորը — վաթարագույնին ձեր վողջ չաք սերնդի, վորպեսզի նա պատասխան տա առանձին: Յես նշում եմ նրան այս արյունի խաչով, ինչան այն բանի, վոր այդ կլինի:

Նա յերկու անգամ ձեռքը դրեց իր վերքին ու ցուցա-
մատով խաչ քաշեց ողի մեջ, Կանգնեց դարձյալ մի յերկու
վայրկյան՝ ձեռքը բարձրացրած... և ապա ձեռքը թուլա-
ցավ, կախվեց, նա ինքն ել թուլացավ, ու յես պառկեցրէ
նրան՝ մեռած:

* * *

Յերբ վերադարձա յերիտասարդ կնոջ անկողնի մոտ,
նա զառանցում եր դարձյալ ու ճշում: Յես գիտեյի, վոր
դեռ յերկար ժամեր կարող ե տեւել այդ և հավանորեն
կվերջանա գերեզմանի լուսթյան մեջ:

Յես կրկնեցի նախկին դեղի դոզան ու նստեցի նրա
անկողնու մոտ մինչև ուշ գիշեր: Ճշում եր հիվանդն առաջ-
վան պես բարձր ու զիւ, իսկ բացականչութիւններն արտա-
սանում նույն պարզությամբ ու նույն կարգով:

— Իմ ամուսինը, իմ հայրը, յեղբայրս: Մեկ, յերկու,
յերեք, չորս, հինգ, վեց, յոթ, ութ, ինը, տասը, տասնմեկ,
տասներկու... Սո՛ւսսս...

Այդ շարունակվեց քսանվեց ժամ անընդհատ՝ այն բո-
պեյից, յերբ յես առաջին անգամ տեսա նրան: Այդ ժա-
մանակամիջոցին յես յերկու անգամ յեկա ու գնացի ու
նորից նստեցի նրա անկողնի մոտ, յերբ նկատեցի, վոր
նրա լեզուն սկսում ե ծանրանալ: Յես արի այն նվաղա-
գույնը, ինչ կարելի յեր անել նրա ցավը մեղմելու համար,
ու կամաց-կամաց նա ընկավ լետարգիայի մեջ ու պառկած
եր մեռելի պես:

Այդ նման եր այն յերևութին, յերբ յերկար ու սոս-
կալի փոթորկից հետո քամին հանդարտվում ե ու անձ-
րնը դադարում: Յես արձակեցի նրա ձեռքերն ու կանչեցի
աղախնուն՝ ինձ ոգնելու, վոր պառկեցնենք հիվանդին ու
փոխենք վրայի պատառոտված շորերը:

Այդ ժամանակ յես նկատեցի հղիության առաջին նշան-
ներն ու կորցրի նրա կյանքը փրկելու իմ մեջ մնացած
վերջին փոքրիկ հույսը:

— Ի՞նչ ե, մեռա՞յ, — հարցրեց մարկիզը, վորին առաջ-
վան պես պիտի անվանեմ մեծ յեղբայր: Նա ներս մտավ
յերկարածիտ կոշիկներով, ձիուց նոր իջած:

— Դեռ վո՛չ, բայց ըստ յերևութին մեռնում ե, — պա-
տասխանեցի յես:

— Ինչքան ուժ կա այս հասարակ, ռամիկ մարդկանց
մեջ, — ասաց նա՝ նայելով հիվանդին վորոշ հետաքրքրու-
թյամբ:

— Զարմանալի ուժ են տալիս վիշտն ու հուսահա-
տութիւնը, — նկատեցի յես:

Նա սկզբում ծիծաղեց իմ խոսքերի վրա, հետո հոն-
քերը կիտեց: Աթոռը վոտքով հրելով, վոր մոտեցնի իմ
աթոռին, նա հրամայեց աղախնուն հեռանալ, նստեց ինձ
մոտ և ասաց կիսաձայն:

— Բժիշկ, տեսնելով յեղբորս դժվար կացութիւնն այս
ռամիկ ճորտերի հետ, յես նրան խորհուրդ տվի դիմել ձեր
հմտությանը: Դուք բավական մեծ հուշակ ունեք և ինչպես
յերիտասարդ մարդ, վոր կամենում ե իր համար հաջող
ասպարեզ ստեղծել, հավանորեն կկարողանաք հոգալ և
ձեր շահերի մասին: Այն ամենը, ինչ այստեղ դուք տեսաք,
կարելի յե միայն տեսնել, իսկ խոսել այդ մասին — չի
կարելի:

Յես ականջ դրի հիվանդի շնչառությանն ու խույս
տվի պատասխանից:

— Բարեհաճեցի՞ք լսել, ինչ ասացի ձեզ, բժիշկ:

— Պարհն, — ասացի յես, — իմ արհեստի մեջ ընդուն-
ված ե զաղտնիք համարել այն ամենը, ինչ հաղորդում են
մեզ մեր պացիենտները:

Յես պատասխանեցի նրան զգուշությամբ, վորովհետև
չափազանց վրդովված եյին այն ամենով, ինչ տեսել ու լսել
եյի այդտեղ:

Հիվանդի շնչառութիւնն այնքան աննկատելի յեր դար-
ձել, վոր յես լարված աշխատում եյի զարկերակը գտնել ու
սիրտը լսել — կյանքը դեռ պլպլում եր, և այդքան միայն:

Նստելիս յես յետ նայեցի ու տեսա, վոր յերկու յեղ-
բայրն ել աչքերը հառած նայում են ինձ:

* * *

Յես այնպիսի ծայրահեղ դժվարությամբ եմ գրում,
այնպես դաժան ցուրտ ե, և այնպես սարսափում եմ բռնը-
վելուց և ստորերկրյա խուլ խավար խուցն ընկնելուց, վոր
ստիպված եմ կրճատել պատմվածքս: Հիշողությունս մազա-
չափ անգամ չի թուլացել կամ մթազնել: Նա կարող ե
վերականգնել ամեն մի մանր-մունր բան, ամեն մի խոսք,
վոր արտասանվել ե իմ և այն յերկու յեղբայրների
միջև:

Հիվանդը տանջվեց մի շաբաթ: Վերջում յես սկսեցի
հասկանալ վորոշ ձայներ, վոր արտասանում եր նա ական-
ջիւ, կիպ հպելով շրթունքները: Նա հարցրեց, թե վնասե՞լ
ե գտնվում ինքը, և յես պատասխանեցի, հետո հարցրեց,
թե՞ ո՞վ եմ յես, և յես ասացի: Իզուր աշխատեցի յես իմա-
նալ նրա ազգանունը: Նա մեղմ որորեց գլուխը բարձի վրա
և թաքցրեց իր գաղտնիքը, ինչպես և պատանին:

Յես հնարավորություն չունեյի նրան հարցեր տալու,
մինչև չասացի յեղբայրներին, վոր նա արագ թուլանում ե
ու չի ապրի մինչև մյուս որը: Մինչև այդ ժամանակ, թեև
յեղբայրներից վոչ մեկը չեր նկատում հիվանդի մեջ դիտակ-
ցության նշաններ, ու միայն յես ու աղախինը գիտեյինք
այդ, այնուամենայնիվ մերթ մեկը, մերթ մյուսը կասկե-
ծելով, միշտ նստում եյին անկողնի գլխավերև վարագույրի
յետևը, քանի յես այնտեղ եյի: Բայց, յերբ մոտեցավ վախ-
ճանը, նրանք անհայտ կերպով անտարբեր դարձան զեպի
այն տեղեկությունները, վոր յես կարող եյի դուրս կորզել
հիվանդից, կարծես, — խոցեց ինձ այդ միտքը, — յես նույն-
պես մեռնում եյի:

Յես շարունակ նկատում եյի, վոր նրանց հպարտու-
թյունը սոսկալի կերպով խոցված ե, և տանջում ե նրանց
այն հանգամանքը, վոր փոքր յեղբայրն (ինչպես յես ան-

վանում եմ նրան) ստիպված ե յեղել իր սուրը խաչել մի
գլուղացու հետ, և վոր այդ գլուղացին յեղել եմի մանուկ:
Միակ մտածմունքը, վոր ակներև կերպով ու խսկապես
տանջում եր նրանց յերկուսին ել, այն եր, վոր պատահած
զեպը վերին աստիճանի ստորացուցիչ եր նրանց տոհմի
համար և վոր նրանք ընկել են ծիծաղելի դրության մեջ:
Յերբ փոքր յեղբոր հայացքն ընկնում եր աչքիս, նրա աչ-
քերի արտահայտությունն ստիպում եր ինձ հասկանալ,
վոր յես խորապես ատելի յեմ նրա համար, և վոր յես ամեն
ինչ իմացա պատանուց: Նա ավելի քաղաքավարի ու սիրա-
լիր եր ինձ հետ, քան մեծ յեղբայրը, բայց յես հասկանում
եյի նրան: Յեմ յես տեսնում եյի, վոր յես մտատանջու-
թյան առարկա յեմ դարձել և՛ մեծ յեղբոր համար:

Հիվանդը մեռավ կես գիշերից՝ յերկու ժամ առաջ, —
բուլե առ բուլե, իմ ժամացույցով, ճիշտ այն ժամին, յերբ
առաջին անգամ յես տեսա նրան: Յես մենակ եյի նրա
մոտ, յերբ նրա մատաղ, անոգնական գլուխը կամացուկ
խոնարհվեց մի կողմ, ու վերջացան նրա բոլոր յերկրային
վշտերն ու վիրավորանքները:

Յեղբայրներն անհանբեր սպասում եյին ներքևի սեն-
յակներից մեկում, շտապելով վորքան կարելի յե շուտ
հեռանալ այստեղից: Յես, մենակ նստած անկողնի մոտ,
լսում եյի՝ ինչպես նրանք այնտեղ հետ ու առաջ եյին
քայլում, մտրակը շրպաղացնելով յերկարաճիտ կոշիկներին:

— Վերջապես մեռավ, — հարցրեց մեծը, հենց վոր յես
ներս մտա:

— Մեռավ, — պատասխանեցի յես:

— Աչքդ լույս, յեղբայր, — ասաց նա՝ դառնալով
փոքրին:

Նա առաջ ել փող եր առաջարկել ինձ, բայց յես խընդ-
րել եյի առայժմ համբերել: Այժմ նա տվեց մի ծրար
վոսկի: Յես վերցրի, բայց դրի սեղանին: Յես նախորդ
մտածել եյի այդ հարցի մասին ու վորոշել եյի վոչինչ
չվերցնել:

— Խնդրում եմ ներքե ինձ, — ասացի յես, — ներկա պարագաներում յես չեմ կարող վարձք վերցնել:

Նրանք իրար յերես նայեցին ու խոնարհեցին գլուխներն ի պատասխան իմ մնաս բարեկին:

Ու մենք բաժանվեցինք առանց այլևս մի խոսք ասելու:

* * *

Յես հոգնեցի, հոգնեցի... հյուժվեցի զրկանքների մեջ: Չեմ կարողանում նույնիսկ կարդալ այն, ինչ գրել ե իմ ուժասպառ ձեռքը:

Առավոտը վաղ վոսկու ծրարը փոքրիկ արկղում, կափարիչի վրա իմ անունը գրած, դրած եր իմ դռանը:

Յես յերկար մտածեցի, թե ինչ անեմ: Այդ ուր յես վերջնականապես վճռեցի ազնվորեն մի նամակ գրել մինիստրին, համառոտակի բացատրելով գործի էյուլթյունը, այսինքն, թե ինչպիսի յերկու պացիենտի մոտ են հրավիրել և ուր են տարել ինձ դրա համար:

Մի խոսքով — բոլոր պարագաները: Յես գիտեյի, թե ինչ են նշանակում պալատական կապերը և ի՞նչ չափերի յե հասնում ազնվականների անպատիժ մնալն իրենց գործած հանցանքների համար, դրա համար ել բնավ չեյի սպասում, թե հրապարակ կհանվի գործը, այլ սոսկ կամենում եյի սեփական խիղճս մաքրել:

Յես վողջ գործն իբրև խոր գաղտնիք եյի պահում, նույնիսկ կնոջիցս, և վորոշեցի այդ մասին նույնպես հիշել նամակումս: Յես բնավ չեյի նախազգում վորևե իրական վտանգ ինձ համար, բայց յես գիտեյի, վոր այստեղ վտանգ կարող ե լինել ուրիշների համար, յեթե հայտնի դառնա այն, ինչ գիտեյի յես:

Այդ ուր յես խիստ զբաղված եյի հիվանդներով, դրա համար ել չկարողացա վերջացնել նամակս: Հետևյալ առավոտ յես սովորական ժամից ել վաղ վեր կացա, վորպեսզի վերջացնեմ նամակս: Նոր տարվա նախորդակին եր այդ:

Նամակս ավարտած, դրած ե իմ առաջ: Յես ծրարեցի այն ու վոչվորի չհավատալով, բացի ինձնից, ուղարկեցի նամակն անձամբ:

Յես ավելի ու ավելի յեմ թուլանում: Արդեն գրեթե անգոր եմ ի կատար ածելու այն խնդիրը, վոր վերցրել եմ ինձ վրա: Յուրտ ե այստեղ, խավար, իմ զգացմունքները քարանում են, ու թախիծը, սև թախիծը ճմլում ե սիրտս:

Պակասում ե թուղթս: Յերեկ զրավեցին մի թերթիկս ու սպառնացին: Այսոր յես պիտի վերջացնեմ իմ հաշվետվությունը:

Այն յերեկոյան, նոր տարվա նախորդակին, մոտավորապես ժամի 9-ին, դուռս զանգահարեց սև պատմունձանով մի մարդ, ասելով, վոր կամենում ե ինձ տեսնել, կամաց հետևեց ծառայիս, մի յերիտասարդ տղի, վորին կանչում եյին Երնստ Դեֆարժ: Յերբ ծառան ներս մտավ սենյակ, ուր նստած եյի յես կնոջս հետ, — «՜, իմ թանկագին կին, իմ սքանչելի ու ջահել կին, — մենք տեսանք այդ մարդուն անխոս կանգնած խորքում, մինչդեռ մենք յենթադրում եյինք, թե սպասելիս կլինի դռան մոտ:

Նա ասաց, վոր մի անհետաձգելի դիպվածի առթիվ, ինձ խնդրում են գնալ Սենտ-Ոնորե փողոցը: Յեվ չեն ուշացնի, վորովհետև ներքևում կառքն ինձ ե սպասում:

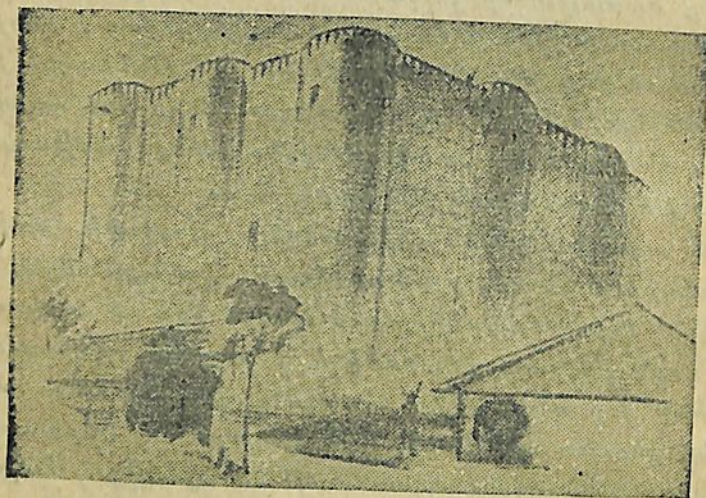
Կառքն ինձ տարավ, նա ինձ բերեց իմ գերեզմանը:

Հենց վոր տնից մենք հեռացանք, ինչ-վոր մեկը պինդ կապեց բերանս ու ձեռքերս վորորեց յետևս: Յերկու յեղբայրները դեմ դուրս յեկան մութ անկյունից: Մարկիզն հանեց զրպանից իմ գրած նամակը, ցույց ավեց ինձ, այրեց լապտերի նրան մեկնած մոմի վրա ու մոխիրը վոտքով կոխկրտեց գետնի վրա: Վոչ վոք վոչ մի խոսք չարտասանեց: Ինձ տարան: Ինձ բերին իմ կենդանի դամբարանը:

Յեթե այս կամ այն յեղբոր քար սրտում այդ սոսկալի տարիներին ցանկություն ծագեր մի լուր տալ ինձ գոնե թանկագին կնոջս մասին, կամ գեթ մի խոսքով հիշեյին՝

կենդանի՝ յե նա, թե մեռած, — յես կհամարեյի, թե բախտն
խապառ չի թողել ինձ։

Բայց այժմ յես հավատում եմ, վոր արյունալի նշանը
ճակատագրական պիտի լինի նրանց համար, և վոր նրանց
օպատում ե մի սնողոր ապագա։ Նրանց վերաբերմամբ ու
իրենց սերնդի, մինչև վերջին շառավիղը, յես, Ալեքսանդր
Մանեստս, Բաստիլի դժբախտ կալալարս, 1767 թվականի
այս վերջին դիշերը, մահվան անտանելի տաղնապի մեջ,
կոչ եմ տնում այն ժամանակներին, յերբ բոլոր այդպիսի
արարքների հատուցումը կգա։

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0387080

576